

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ, РЕГІОНАЛЬНОЇ АСИМЕТРІЇ, КЛАСТЕРНИХ ЗМІН І СЕКТОРАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ

©2026 ІЛЯШ О. І., ХАУСТОВА В. Є.

УДК 330.341.1(477)
JEL Classification: L26; R11; O14

Іляш О. І., Хаустова В. Є.

Трансформація підприємницького середовища України під впливом війни, регіональної асиметрії, кластерних змін і секторальних зрушень

Метою статті є науково-аналітичне обґрунтування ключових напрямів трансформації підприємницького середовища України в умовах повномасштабної війни з урахуванням регіональної асиметрії, кластерних змін і секторальних зрушень, що дозволяє окреслити передумови й обмеження відновлення бізнес-активності у воєнний і повоєнний періоди. Статтю присвячено дослідженню трансформації підприємницької діяльності України в умовах повномасштабної війни, розпочатої у 2022 році. Проаналізовано вплив воєнного шоку на ділове середовище через макроекономічні втрати, руйнування виробничої та інфраструктурної бази, порушення логістичних ланцюгів, масову релокацію бізнесу та посилення територіальної асиметрії економічного розвитку. Досліджено особливості відновлення бізнес-активності в регіональному та секторальному вимірах, окреслено структурні зрушення у підприємстві, зокрема зростання ролі малого і середнього бізнесу, сфери послуг, IT та агропереробки на тлі скорочення капіталомістких і інфраструктурно залежних галузей. Обґрунтовано значення кластерних ініціатив у формуванні нових точок економічного зростання у відносно безпечних регіонах і їх роль у кооперації підприємств і інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості. Проаналізовано вплив змінених регуляторних режимів і антикризових заходів держави на умови функціонування бізнесу, а також адаптаційні та поведінкові стратегії підприємств в умовах високої невизначеності. Зроблено висновок, що подальша траєкторія відновлення підприємницького середовища України визначатиметься узгодженістю політики підтримки, інституційною спроможністю та передбачуваністю регуляторних правил у воєнний і повоєнний періоди.

Ключові слова: підприємницьке середовище, повномасштабна війна, регіони, регіональна асиметрія, регіональний економічний розвиток, кластери, секторальні зрушення, мале і середнє підприємництво, інституційне середовище, освітнє середовище, відновлення економіки, регуляторні режими, бізнес-адаптація, структурна трансформація, ланцюги постачання, ланцюги доданої вартості.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2026-1-52-64>

Рис.: 4. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 27.

Іляш Ольга Ігорівна – доктор економічних наук, професор, завідувач сектора макроекономічного аналізу та прогнозування відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: oliai@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7882-3942>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1622122/olha-ilyash/>

Scopus Author ID: 56607304100

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, професор, директор, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/629132>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216123094>

UDC 330.341.1(477)
JEL Classification: L26; R11; O14

Ilyash O. I., Khaustova V. Ye. Transformation of Ukraine's Entrepreneurial Environment Under the Influence of War, Regional Asymmetry, Cluster Changes, and Sectoral Shifts

The aim of the article is to provide a scientific and analytical substantiation of the key directions of the transformation of Ukraine's entrepreneurial environment under conditions of full-scale war, taking into account regional asymmetry, cluster changes, and sectoral shifts, which allows outlining the prerequisites and limitations for the restoration of business activity during the wartime and postwar periods. The article is dedicated to the study of the transformation of entrepreneurial activity in Ukraine under the conditions of the full-scale war that began in 2022. It analyzes the impact of the war shock on the business environment through macroeconomic losses, destruction of the production and infrastructure base, disruption of logistics chains, mass business relocation, and the strengthening of territorial asymmetry in economic development. The features of the recovery of business activity in regional and sectoral dimensions have been studied,

and structural shifts in entrepreneurship have been outlined, in particular the growth of the role of small and medium-sized businesses, the service sector, IT, and agro-processing amid the decline of capital-intensive and infrastructure-dependent industries. The importance of cluster initiatives in creating new points of economic growth in relatively safe regions and their role in enterprise cooperation and integration into European value chains has been substantiated. The impact of changed regulatory regimes and national anti-crisis measures on business conditions, as well as the adaptive and behavioral strategies of entrepreneurs in conditions of high uncertainty, has been analyzed. It is concluded that the further trajectory of the recovery of the entrepreneurial environment in Ukraine will be determined by the consistency of support policies, institutional capacity, and predictability of regulatory rules in the wartime and postwar periods.

Keywords: entrepreneurial environment, full-scale war, regions, regional asymmetry, regional economic development, clusters, sectoral shifts, small and medium-sized enterprises, institutional environment, educational environment, economic recovery, regulatory regimes, business adaptation, structural transformation, supply chains, value chains.

Fig.: 4. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 27.

Ilyash Olha I. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of, Sector of Macroeconomic Analysis and Forecasting, Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: oliai@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7882-3942>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1622122/olha-ilyash/>

Scopus Author ID: 56607304100

Khaustova Viktoriia Ye. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director, Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/629132>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216123094>

Вступ. Масштабні руйнування виробничої та інфраструктурної бази, порушення логістичних ланцюгів, втрата частини людського капіталу та посилення регіональної асиметрії економічного розвитку призвели до того, що підприємницька діяльність опинилася під тиском одночасних макроекономічних, інституційних і безпекових обмежень, що істотно змінило умови функціонування бізнесу та структуру економічної активності.

Водночас війна актуалізувала потребу в переосмисленні ролі підприємництва як одного з ключових драйверів економічної стійкості та повоєнного відновлення. Нерівномірність відновлення бізнес-активності між регіонами, зсуви у секторальній структурі економіки, формування нових кластерних осередків у відносно безпечних регіонах, а також зміни регуляторних режимів свідчать про глибокі структурні трансформації ділового середовища. Ці процеси відбуваються на тлі високої невизначеності, обмеженого доступу до фінансування, енергетичних і логістичних ризиків та асиметричної інституційної спроможності на національному й регіональному рівнях.

З огляду на багатовимірний характер впливу воєнних чинників, аналіз трансформації підприємницького середовища потребує системного підходу, що поєднує оцінку макроекономічних втрат, територіальних диспропорцій, кластерних зрушень і секторальних змін. Такий підхід дає змогу не лише ідентифікувати ключові обмеження та ризики для відновлення бізнес-активності, а й окреслити потенційні точки зростання, пов'язані з адаптаційними стратегіями підприємств, розвитком малих і середніх підприємств, кластерною кооперацією та інтеграцією у європейські ланцюги доданої вартості. Саме в цьому контексті дослідження трансформації підприємницького середовища України під впливом війни набуває особливої наукової та практичної значущості для формування ефективної по-

літики відновлення та довгострокового економічного розвитку

Аналіз останніх досліджень. Останні наукові дослідження та аналітичні звіти міжнародних організацій засвідчують зростання інтересу до проблем трансформації підприємницького середовища України в умовах повномасштабної війни, що зумовлено масштабами макроекономічних втрат, регіональною асиметрією відновлення та необхідністю пошуку ефективних інституційних і структурних рішень. У працях Міжнародного валютного фонду та Світового банку акцентується увага на безпрецедентному падінні ВВП у 2022 році, фрагментованому характері відновлення у 2023–2025 рр. та зростанні ролі приватного сектора за умов високої невизначеності, інфраструктурних руйнувань і обмеженої інституційної спроможності [1; 18; 19].

Проблематику територіальної асиметрії та міжрегіональних диспропорцій висвітлено у дослідженнях Centre for Economic Strategies, European Bank for Reconstruction and Development та Huk K. і Zeynalov A., які фіксують концентрацію бізнес-активності у відносно безпечних регіонах і тривале просідання промислових і прифронтових областей через втрату виробничих потужностей, логістичні розриви та нерівний доступ до фінансування [3–6]. Аналітичні матеріали щодо діяльності ЄБРР також підкреслюють ключову роль енергетичної та транспортної інфраструктури у відновленні підприємництва [2; 6].

Окремий блок досліджень присвячений стану малого і середнього підприємництва, його адаптаційним стратегіям та обмеженням доступу до ресурсів. Звіти Київської школи економіки, Світового банку та аналітичні матеріали щодо фінансових інструментів підтримки бізнесу свідчать про відносну гнучкість МСП за одночасної наявності системних бар'єрів, пов'язаних з енергетичними переboями,

логістичними витратами та нерівномірністю державної підтримки [7; 20; 23]. У роботах OECD та UNCTAD підкреслюється, що воєнні ризики трансформуються у довгострокові обмеження для інвестиційної активності та продуктивності підприємств через порушення ланцюгів постачання і зростання торговельних витрат [25; 26].

Значну увагу в науковому дискурсі приділено клас-терному розвитку та секторним зрушенням у структурі підприємництва. Аналітичні матеріали UNDP та Ukrainian Cluster Alliance фіксують активізацію кластерних ініціатив після 2022 року, особливо у сферах ІТ, агропереробки, логістики та охорони здоров'я, що розглядається як механізм концентрації ресурсів і формування нових точок зростання у відносно безпечних регіонах [9; 11]. Дослідження, присвячені ІТ-сектору та ІТ-кластерам, наголошують на їх ролі у збереженні експортного потенціалу, зайнятості та інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості в умовах воєнної економіки [10; 15].

Регуляторні трансформації та антикризові заходи держави розкрито у працях, що аналізують дерегуляційні рішення періоду воєнного стану, податкові спрощення та обмеження контролю, які виконували компенсаторну функцію для бізнесу, але водночас мали нерівномірний вплив між секторами та регіонами [17; 28–32]. Поведінкові реакції підприємств і домінування короткострокових адаптаційних стратегій підтверджуються результатами щомісячних опитувань Національного банку України, що відображають стримування інвестицій та обмежену готовність бізнесу до довгострокового розширення в умовах невизначеності [27].

Таким чином, наявні дослідження комплексно висвітлюють макроекономічні наслідки війни, територіальну асиметрію, кластерні та секторні трансформації, регуляторні зрушення й адаптаційні відповіді бізнесу. Водночас, попри значний обсяг напрацювань, залишається актуальною потреба в узагальненні взаємозв'язків між регіональними диспропорціями, інституційними умовами та структурними змінами підприємницької діяльності у воєнний і повоєнний періоди

Отже, **метою статті є** науково-аналітичне обґрунтування ключових напрямів трансформації підприємницького середовища України в умовах повномасштабної війни з урахуванням регіональної асиметрії, кластерних змін і секторальних зрушень, що дозволяє окреслити передумови та обмеження відновлення бізнес-активності у воєнний і повоєнний періоди. Дослідження ґрунтується на аналізі макроекономічних втрат, територіальних диспропорцій, змін у структурі підприємництва, регуляторних режимів та адаптаційних стратегій бізнесу, а також враховує роль малого і середнього підприємництва, кластерної кооперації та інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості як факторів формування нових точок економічного зростання.

Основні результати. *Трансформація ділового середовища під впливом війни: ключові структурні зрушення.* У період повномасштабної російської агресії українська економіка зазнала безпрецедентного шоку, що спричинив різке падіння ВВП та глибоку сегментну нерівномірність відновлення підприємницької діяльності. За оцінками Сві-

тового банку, у 2022 р. ВВП України скоротився на 29,1%, що стало найбільшим річним спадом за час незалежності, тоді як відновлення у 2023–2025 рр. мало виразно диференційований характер залежно від регіону, галузевої структури та ступеня ураження інфраструктури. Водночас масштаби економічних втрат та потреб у відновленні залишаються надзвичайно високими: відповідно до Оперативної оцінки збитків та потреб (RDNA4), загальні потреби України у відновленні оцінюються приблизно у 524 млрд дол. США протягом наступного десятиліття, що об'єктивно зумовлює зростання ролі приватного сектора у процесах економічної реконструкції. За попередніми оцінками Міжнародної фінансової корпорації, залучення приватного капіталу потенційно може забезпечити до однієї третини загальних витрат на відновлення, що актуалізує необхідність формування сприятливого бізнес-клімату, надійної регуляторної бази та прискорення структурних реформ, орієнтованих на підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах війни та на шляху європейської інтеграції [1]. Міжнародний валютний фонд у своєму Regional Economic Outlook (2024) зазначає, що відновлення економічної та ділової активності в регіоні має нерівномірний характер і супроводжується суттєвими міжрегіональними та секторальними розбіжностями. В Україні зростання бізнес-активності концентрується переважно у відносно безпечних західних та центральних областях, тоді як промислові регіони зберігають тривале просідання внаслідок втрати виробничих потужностей, порушення логістичних маршрутів і ослаблення зовнішнього попиту. При цьому сфера послуг демонструє відносно вищу стійкість і швидше відновлення, тоді як промислове виробництво залишається відстаючим сегментом, що відображає загальну тенденцію повільного та фрагментованого відновлення економічної активності в умовах підвищеної невизначеності [2].

За даними Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), відновлення малого і середнього підприємництва в Україні має виразно асиметричний характер і суттєво залежить від доступу до енергетичної інфраструктури та функціонування експортних коридорів, що формує стійкі структурні диспропорції у розвитку бізнесу. Як один із найбільших інституційних інвесторів в Україні, ЄБРР відіграє ключову роль у фінансуванні процесів відновлення: станом на 1 грудня 2025 року загальний обсяг його фінансування сягнув 22,67 млрд євро у межах 660 проєктів, у тому числі в державному секторі, що підкреслює інституційну значущість інфраструктурних та енергетичних чинників для відновлення підприємницької діяльності [3].

У сукупності це свідчить про те, що повоєнна траєкторія економічного зростання України визначатиметься не лише загальною макроекономічною стабілізацією, а й глибокими секторальними та територіальними відмінностями у відновленні бізнес-екосистем.

Участь регіонів України у відновленні бізнес-активності після економічного шоку 2022 року відбувається з виразною територіальною асиметрією: регіони з відносно стабільнішою безпековою ситуацією, менш зруйнованою інфраструктурою та вищим початковим потенціалом розвитку демонструють кращі передумови для поновлення

підприємницької діяльності, тоді як постраждали індустріальні та прифронтові регіони залишаються на периферії відновлення. Як засвідчує дослідження *Regional Disparities and Economic Growth in Ukraine*, ще у довоєнний період міжрегіональні розриви в Україні мали тенденцію до поглиблення внаслідок концентрації виробничого та інвестиційного потенціалу, нерівномірного розподілу капітальних інвестицій, міграційних процесів і відмінностей у структу-

рі промислового та аграрного виробництва, що сформувало стійку нерівність у регіональному економічному розвитку [4].

Після початку повномасштабної агресії, за даними економічного трекера *Centre for Economic Strategies*, попри часткове відновлення ВВП у 2023–2024 рр. (рис. 1), динаміка економічної активності залишалася нерівномірною в територіальному розрізі.

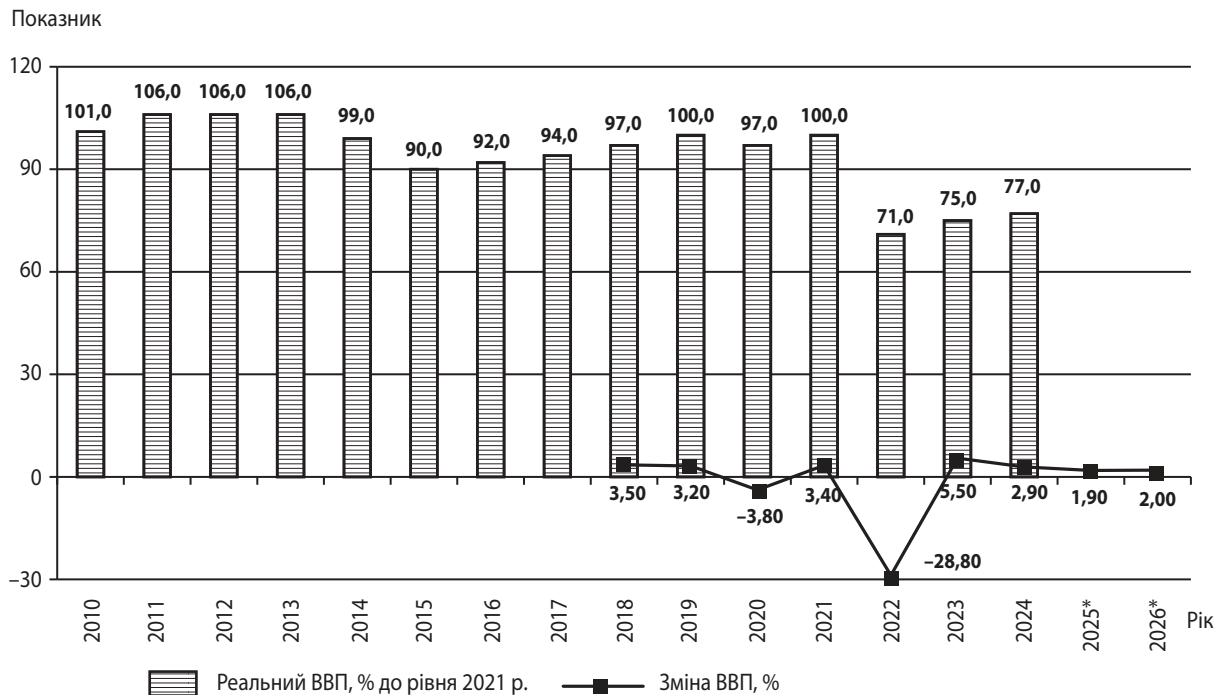

Рис. 1. Зміна реального ВВП України у довоєнний, воєнний та період повоєнного відновлення (2010–2026* рр. – прогнозні дані)

Джерело: Centre for Economic Strategies [5]

Відновлення відбувалося з істотними міжрегіональними відмінностями, що відображає нерівні можливості для розвитку підприємництва та його високу залежність від безпекової ситуації, доступності логістичних маршрутів і ресурсного забезпечення, формуючи стійкий розрив у бізнес-активності між регіонами України [5].

Водночас аналіз у доповідях European Bank for Reconstruction and Development та інших міжнародних фінансових інституцій фіксує, що навіть підприємства та МСП, які змогли частково адаптуватися до умов війни, стикаються з істотними регіональними відмінностями в доступі до фінансування, енергетичної інфраструктури та інституційної підтримки.

Як зазначається у Transition Report 2024–2025, затримки зовнішнього фінансування, підвищені ризики для кредитування, енергетичні перебої та нерівномірна стійкість публічних сервісів формують асиметричні умови функціонування бізнесу, що особливо обмежує конкурентоздатність і можливості масштабування підприємств у найбільш уражених регіонах країни [3; 6]. Ситуацію додатково ускладнюють структурні обмеження, зокрема низький рівень диверсифікації економіки, обмежений доступ підприємств до енергетичної та логістичної інфраструктури, а також висока волатильність регуляторних і безпеко-

вих умов, що формують системні бар'єри для відновлення підприємницької діяльності. За даними аналітичних оцінок, у 2023–2024 рр. понад 60 % МСП визначали перебої енергопостачання та логістичні розриви, як ключові чинники зростання витрат і скорочення виробництва, тоді як доступ до фінансових інструментів державної підтримки за регіонами та секторами залишався нерівномірним (табл. 1) [7]. Це зумовлює необхідність посилення інституціоналізації фінансових та компенсаційних механізмів, а також координації державної політики й місцевих ініціатив у сфері підтримки бізнесу.

У підсумку територіальна асиметрія сьогодні не просто спадкова проблема, а один із ключових обмежувачів рівномірного відновлення підприємництва, оскільки нерівність у впровадженні державної політики та обмежений доступ до фінансових інструментів у регіонах продовжують стримувати широкомасштабне відновлення бізнесу. Це підтверджує динаміка підприємницького сектора: у 2022 р. загальна кількість підприємств скоротилася до 261 924 одиниць, причому найбільший спад зафіксовано серед мікропідприємств (до 206 213, або 78,7 % усіх підприємств), тоді як у 2023 р. спостерігалася лише часткове відновлення до 307 852 одиниць, у тому числі мікропідприємств – до 254 982 одиниць (82,8 %). За таких умов ігнорування ре-

Таблиця 1

Інституційні та фінансові обмеження розвитку підприємництва в умовах війни

Напрямок обмежень	Ключові прояви	Кількісні орієнтири
Енергетична інфраструктура	Перебої електропостачання, зростання витрат на автономні джерела	понад 60 % МСП фіксують зростання операційних витрат
Логістика та транспорт	Порушення ланцюгів постачання, подовження маршрутів	до 30–40 % збільшення логістичних витрат у постраждалих регіонах
Фінансові інструменти	Обмежений доступ до кредитування та гарантій	державні програми покривають менше половини потреб МСП
Інституційна координація	Фрагментарність програм, регіональна нерівність доступу	суттєва диференціація між регіонами

Джерело: складено на основі [7]

гіональної нерівномірності доступу до інструментів підтримки, інституційної спроможності та реалізації політики закріплює диспропорції й посилює ризики довготривалої сегментації економічного розвитку країни [8].

Формування нових економічних кластерів у безпечніших регіонах. У контексті повоєнного відновлення в Україні дедалі помітнішою стає тенденція формування нових економічних кластерів у відносно безпечних та економічно стабільних регіонах, що дає змогу концентрувати ресурси, інвестиції та трудові кадри і тим самим пришвидшувати відновлення бізнес-активності. За результатами дослідження UNDP, у співпраці з Centre for Innovations Development ідентифіковано чотири кластери з найвищим потенціалом зростання, експорту та інвестицій: агропромисловість і переробка у Вінницькій області (понад 2,7 тис. агропідприємств і майже 8 % сукупного агропромисловництва України), логістика і торгівля в Одеській області (наявність п'яти міжнародних транспортних коридорів і понад 40 тис. зайнятих у транспортному секторі), фармацевтика та будівельні матеріали у Київській області (концентрація близько 12 % фармацевтичних підприємств України), IT та високотехнологічні напрями у Харківській області (переважання малого бізнесу, який становить 95 % підприємств регіону) [9]. Водночас робота Солодкого В. В. демонструє

ключову роль IT-кластерів у модернізації економіки, створенні доданої вартості та інтеграції ВПО й демобілізованих у цивільний ринок праці, що набуває особливої ваги в умовах воєнного та післявоєнного періоду [10].

Важливим підтвердженням цих тенденцій є аналітичний звіт Ukrainian Cluster Alliance, згідно з яким станом на початок 2025 року в Україні функціонує близько 65 активних кластерів, що об'єднують приблизно 3 тис. учасників, переважно МСП, при цьому понад 30 % кластерів були створені після початку повномасштабної війни у 2022 році.

Найбільша концентрація кластерної активності спостерігається у IT, агропереробці, машинобудуванні, охороні здоров'я та логістиці, а регіональними хабами виступають Київ, Львів, Харків, де формується від 3–4 до 20 кластерів у регіоні. Звіт також фіксує, що кластери, інтегровані в екосистему Ukrainian Cluster Alliance, об'єднують понад 55 % усіх кластерних організацій країни, демонструючи вищу організованість, інтенсивність міжкластерної кооперації (71 %) та зростання участі у міжнародних і донорських проектах, що сприяє включенню підприємств до виробничих ланцюгів ЄС та формуванню нових регіональних центрів зростання у центральних і західних областях України (табл. 2) [11].

Таблиця 2

Інституціоналізація та фінансово-організаційні характеристики кластерного екосередовища України в умовах війни (станом на 2024–2025 рр.)

Тип кластерної інституції / характеристика екосистеми	Структурно-інституційні параметри функціонування			
	Кількісні параметри	Організаційна спроможність	Фінансові механізми функціонування	Просторові та структурні особливості
1	2	3	4	5
Самоідентифіковані кластери в Україні	близько 65 кластерів, 3 000 учасників (переважно МСП)	Середній розмір – орієнтовно 30 компаній у кластері	Відсутність системного державного фінансування	Нерівномірний розподіл між регіонами; понад 1/3 регіонів не мають кластерів
Активні кластери – члени Ukrainian Cluster Alliance (UCA)	37 кластерів, понад 1 800 компаній	Наявність менеджера кластера; регулярні сервіси для учасників	Членські внески: 10 000 грн/рік (повні члени); гранти	Концентрація у Києві, Харкові, Львові

1	2	3	4	5
Кластери, створені після 2022 року	Близько 33 % від загальної кількості	Орієнтація на цифрові, «зелені», dual-use та recovery-напрями	Переважно міжнародні донорські програми	Формуються як інструмент антикризової адаптації
Інституційна рамка кластерної політики	Відсутня окрема національна кластерна політика	Кластерний розвиток інтегровано у стратегії (NES 2030, NRDS, SME Strategy)	Фінансування не закріплене у держбюджеті	Bottom-up модель розвитку
Підтримка на регіональному рівні	Вибіркова (окремі регіони)	Локальні програми (ваучери, підтримка МСП)	Ваучери 50 - 300 тис. грн (Львів); бюджет 1,15 млн євро у 2024 р.	Регіональна фрагментація підходів
Міжнародна фінансова підтримка кластерів	Значна кількість міжнародних проєктів	Проєктна логіка, тимчасовий характер	SME Resilience Alliance понад 7 млрд євро; EU4Business, UNDP	Залежність від зовнішніх джерел
Секторальна структура кластерів	Усі 14 індустріальних екосистем ЄС	Найбільша частка - IT-кластери	Фінансування через гранти та внески	Аграрні, машинобудівні, health, digital
Інституційна якість управління	Обмежена	Дефіцит компетенцій менеджерів	Обмежений доступ до інструментів масштабування	Потреба в акредитаційній системі
Європейська інтеграція кластерів	Партнерства з більш ніж 15 країнами	Участь у Horizon Europe, Digital Europe, EIT	Грантові інструменти ЄС	Інтеграція у ланцюги доданої вартості ЄС

Джерело: Ukrainian Cluster Ecosystem Analysis (2025) [11]

Дані з Одеської області додатково свідчать про те, що підприємства, які входять до кластерних об'єднань, мають удвічі вищу продуктивність праці порівняно з некластерними структурами, що підтверджує ефект «агрегування» та підсилення конкурентних переваг через кооперацію [12].

Таким чином, формування нових кластероцентрів у безпечніших регіонах є не лише адаптаційним механізмом у відповідь на воєнні виклики, але й основою структурної трансформації економіки та створенням нових точок зростання на період відбудови.

Зміни у секторальній структурі підприємництва: від індустрій до сервісів. Унаслідок повномасштабної агресії відбулася суттєва трансформація секторної структури підприємницької діяльності, що проявилася у різкій диференціації динаміки галузей залежно від ступеня їхньої вразливості до логістичних, інфраструктурних та безпекових ризиків. За даними Світового банку [13], у 2022 р. найбільшого падіння зазнали металургія, машинобудування та транспорт, де скорочення обсягів виробництва перевищувало 50 %, тоді як сектори, здатні працювати у режимі високої мобільності та цифровізації, демонстрували відносно стабільні позиції. Згідно з оцінками Київської школи економіки [14], уже у 2023–2024 рр. підвищену стійкість виявили IT-послуги, харчова промисловість, агропереробка, фармацевтика та логістичні сервіси, що зумовлено їх меншою залежністю від зруйнованої інфраструктури та здатністю до швидкої адаптації. IT-сектор, за даними IT Ukraine Association [15], упродовж 2023–2024 рр. продемонстрував високу адаптивність до умов воєнної економіки, зберігши експортні позиції на рівні, близькому до довоєнного: обсяги експорту IT-послуг скоротилися приблизно на 5–9 %, що значно менше, ніж у більшості традиційних секторів економіки. При цьому галузь утримала

понад 96 тис. робочих місць, що свідчить про її системоутворюючу роль у підтриманні економічної активності та валютних надходжень. Стійкість IT-сектора забезпечується збереженням доступу до ключових зовнішніх ринків (США, Велика Британія, Німеччина, Ізраїль), гнучкістю організаційних моделей, розвитком нішевих напрямів (кібербезпека, оборонні технології), а також інституційною взаємодією з освітнім середовищем: у 2024 р. понад 130 представників із 90 закладів вищої освіти були залучені до спільних програм підготовки кадрів, орієнтованих на потреби ринку праці. Водночас зниження попиту на junior-та middle-спеціалістів і часткова релокація бізнесу за кордон свідчать про структурні зсуви всередині галузі, що потребують подальшої політики стабілізації та відновлення довіри міжнародних замовників.

Аналітика свідчить про структурні зрушення в економіці України у воєнний період, зокрема про зростання ролі малих і середніх підприємств у переробній промисловості та аграрному секторі на тлі скорочення частки підприємств у транспорті, нерухомості та окремих сегментах промислового виробництва. Так, за даними Ukraine Rapid Industrial Diagnostic Study, МСП становлять понад 99 % промислових підприємств, забезпечують близько 66 % зайнятості в промисловості та формують понад половину доданої вартості у секторі, що підтверджує їхню системоутворюючу функцію в умовах кризи [16]. Водночас аграрний сектор, попри прямі збитки понад 40 млрд дол. США, залишається одним із ключових драйверів потенційного відновлення: у регіонах із відносно стабільною логістикою він зберігає експортну орієнтацію та виступає базою для розвитку агропереробки та пов'язаних кластерів, що узгоджується з пріоритетами післякризової структурної трансформації економіки України.

Зміна регуляторних режимів і їх вплив на підприємництво в умовах. В умовах запровадження воєнного стану регуляторні режими в Україні зазнали суттєвої трансформації, що безпосередньо вплинуло на умови функціонування та структуру підприємницької діяльності. У 2022–2024 рр. держава реалізувала пакет тимчасових дерегуляційних рішень, спрямованих на зниження адміністративного навантаження та підтримку ліквідності бізнесу, ключовим елементом яких стали зміни, запроваджені Законом України № 2120-IX [17]. Зокрема, було передбачено можливість добровільного переходу суб'єктів господарювання на спрощену систему оподаткування зі ставкою 2 % від обороту, призупинено застосування штрафних санкцій за окремі податкові порушення, обмежено проведення планових і позапланових перевірок, а також відтерміновано виконання частини податкових і звітних зобов'язань на період дії воєнного стану. Такі регуляторні послаблення виконували компенсаторну функцію в умовах зростання трансакційних витрат і втрати ринків збуту, сприяючи короткостроковій стабілізації діяльності малих і середніх підприємств. Водночас їхній вплив мав нерівномірний характер між секторами та регіонами, оскільки доступ до спрощених режимів і можливість використання податкових преференцій значною мірою залежали від структури бізнесу, фінансової стійкості та рівня локальної інституційної спроможності, що в підсумку посилює структурні асиметрії підприємницької активності.

Аналітика МВФ засвідчує, що, попри пом'якшення регуляторного тиску та певне відновлення ділових настроїв, макроекономічний прогноз для України зберігає виключно високий рівень невизначеності, а ризики для економічної активності залишаються зміщеними донизу через тривалі безпекові загрози, можливі перебої в експортній логістиці, руйнування енергетичної інфраструктури та посилення фінансових обмежень у разі затримок зовнішньої підтримки; у цих умовах приватний сектор, як правило, переорієнтовується на короткострокові адаптаційні рішення, відкладаючи інвестиції та довгострокове розширення виробництва [18]. Водночас оцінки Світового банку підкреслюють, що ефективність змінених регуляторних режимів значною мірою залежала від інституційної спроможності на місцевому рівні та здатності органів влади забезпечити передбачуваність правил гри, що є критично важливим для формування сприятливого бізнес-клімату у воєнний і повоєнний періоди. Зокрема, у Четвертій швидкій оцінці збитків і потреб України (RDNA4) наголошується, що обмежена спроможність органів державної та місцевої влади до підготовки, пріоритизації та реалізації інвестиційних проєктів, особливо на субнаціональному рівні, залишається одним із ключових стримувальних чинників залучення приватних інвестицій та відновлення економічної активності [19].

Узагальнення наведених оцінок міжнародних інституцій та статистики підприємницького сектора дає змогу виділити ключові канали впливу війни на трансформацію ділового середовища та структурні зрушення у відновленні бізнес-активності. Систематизацію цих взаємопов'язаних чинників і наслідків подано на рис. 2.

Як показано на рис. 2, воєнний шок трансформує підприємницьке середовище через поєднання макроекономіч-

них втрат, інфраструктурних обмежень та інституційно-регуляторних змін, що формує асиметричні умови відновлення між регіонами та секторами. Це зумовлює переорієнтацію бізнесу на короткострокову адаптацію та водночас стимулює формування нових кластерних осередків у відносно безпечних регіонах.

Відповідно, подальша траєкторія відновлення залежатиме від узгодженості політики підтримки, інституційної спроможності та передбачуваності регуляторних правил.

Вплив активних бойових дій на підприємницьку діяльність та інституційні відповіді держави. Прямі руйнування та втрати виробничих активів. Повномасштабні бойові дії спричинили масштабні прямі руйнування виробничої інфраструктури та втрати основних фондів підприємств, що стало одним із ключових системних шоків для підприємницької діяльності в Україні.

Як уже було нами раніше зазначено, відповідно до Четвертої швидкої оцінки збитків і потреб (RDNA4), станом на кінець 2024 року сукупні потреби у відновленні економіки України оцінюються приблизно у 524 млрд дол. США у десятирічній перспективі, при цьому значна частина цих потреб пов'язана саме з відновленням виробничих активів у промисловості, аграрному секторі, енергетиці та логістиці [19]. Найбільших ушкоджень зазнали підприємства у східних, південних і прифронтових регіонах, де було зруйновано або частково втрачено виробничі потужності, складську інфраструктуру, транспортні вузли та енергетичні об'єкти (табл. 3).

Аналітичні оцінки Київської школи економіки та RDNA4 засвідчують, що у 2022–2024 рр. прямі руйнування виробничих активів бізнесу мали масштабний і концентрований характер. За даними RDNA4, загальний обсяг пошкоджень об'єктів комерції та промисловості станом на кінець 2024 року оцінюється у 17,5 млрд дол. США, з яких 84 % припадає на промисловість, а близько 55 % – на великі та середні підприємства. При цьому понад 80 % усіх зафіксованих пошкоджень зосереджено у п'яти індустріальних регіонах – Донецькій, Харківській, Київській, Запорізькій та Миколаївській областях, що відображає пряму залежність масштабів втрат від інтенсивності бойових дій та просторової концентрації виробничих потужностей (рис. 3). За даними KSE, кожне четверте підприємство, яке зазнало пошкоджень, втратило понад 60 % своїх активів, тоді як медіанне скорочення вартості основних фондів становило –24,9 % у 2022 р. та –17,7 % у 2023 р. [20].

Найбільш уразливими виявилися металургія, машинобудування, хімічна промисловість і транспорт, де фізичне знищення обладнання, складської та логістичної інфраструктури істотно обмежило можливості швидкого відновлення виробництва. У сукупності це трансформувало прямі руйнування з короткострокового шоку у чинник довгострокового ослаблення підприємницького потенціалу, що об'єктивно підвищує залежність бізнесу від державних і міжнародних інституційних механізмів відновлення та компенсації втрат.

Масова релокація бізнесу. Повномасштабні бойові дії зумовили безпрецедентну за масштабами релокацію підприємницької діяльності з прифронтових та окупованих територій до відносно безпечних регіонів України, що

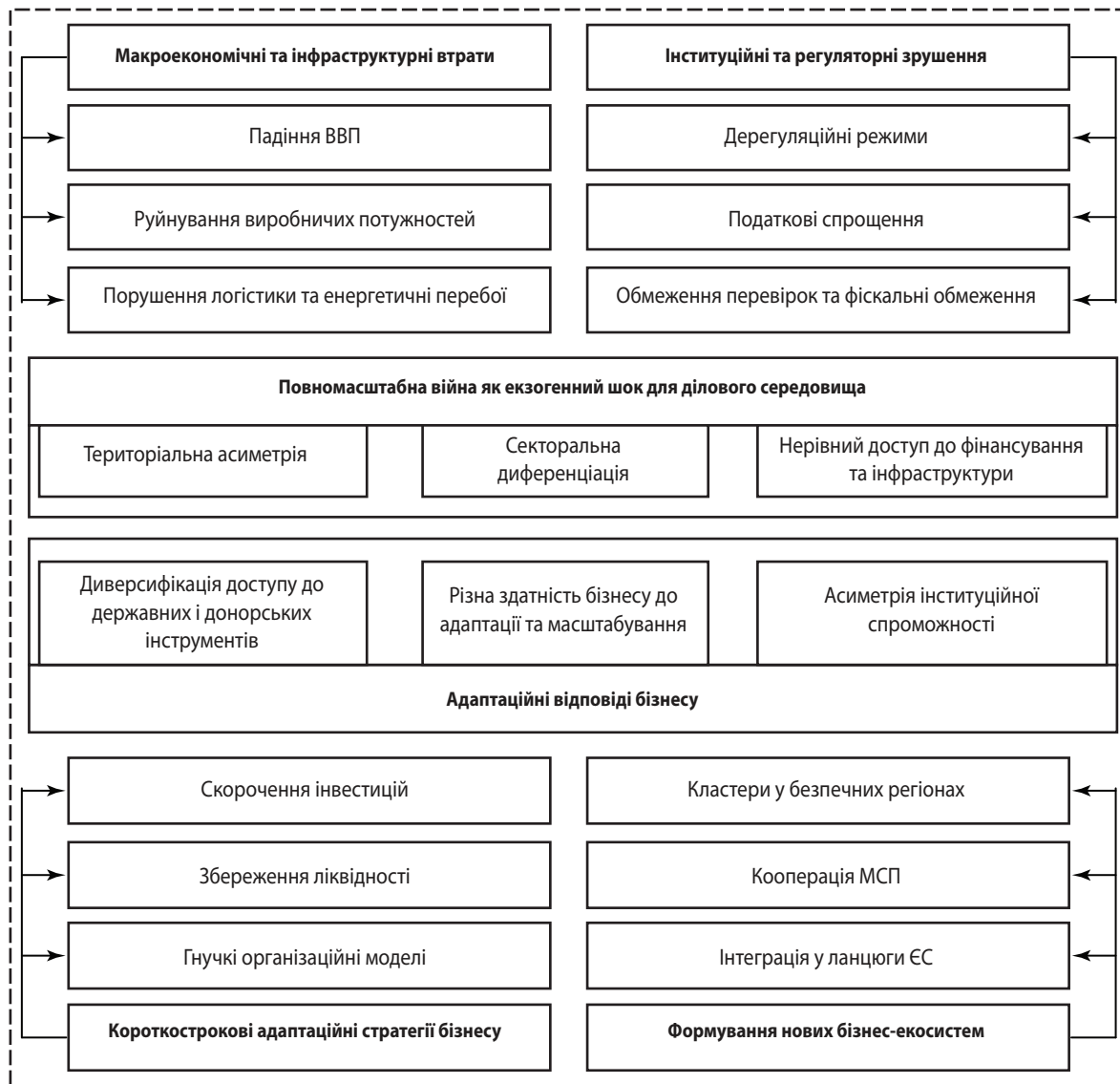

Рис. 2. Трансформація ділового середовища України під впливом війни: ключові структурні та інституційні зрушення

Джерело: узагальнено на основі [1–8; 17–19]

стало одним із ключових механізмів адаптації бізнесу до воєнних умов. За даними Міністерства економіки України, у 2022–2023 рр. у межах урядової програми релокації з небезпечних регіонів було переміщено 800 підприємств, переважно малих і середніх, з яких 623 відновили діяльність на нових локаціях, ще для 239 здійснювався пошук відповідних виробничих майданчиків або логістичних рішень [21; 22]. Основними приймаючими регіонами стали Львівська (24 %), Закарпатська (14,5 %), Чернівецька (9,8 %), Івано-Франківська (8,3 %), Хмельницька (7,3 %) та Тернопільська (6,3 %) області, що дозволило зберегти виробничий потенціал і понад 35 тис. робочих місць, але водночас посилює навантаження на інфраструктуру, ринки праці та системи місцевої підтримки бізнесу у приймаючих громадах.

Аналітика Centre for Economic Strategy та узагальнені результати дослідження Світового банку засвідчують, що релокація підприємств у період активних бойових дій мала чітко вибірково характер і була доступною передусім для

малих і середніх компаній із низькою капіталомісткістю, сервісною або торгівельною спеціалізацією та гнучкими організаційними моделями. За даними Business Pulse Survey, лише близько 10 % підприємств здійснили повну або часткову релокацію, при цьому серед великих компаній частка таких підприємств зростала до 15–20 %, тоді як для більшості промислових виробництв фізичне переміщення виявилось економічно або технічно неможливим. Великі індустріальні об'єкти, енергоємні та інфраструктурно прив'язані виробництва зазнали найбільших втрат: понад 33 % великих підприємств повідомили про пошкодження або втрату активів, а підприємства у східних і південних регіонах акумулювали до 49 % та 37 % загальних втрат активів відповідно. Така асиметрія доступу до релокації поглибила структурні диспропорції у відновленні підприємницької діяльності, закріпивши регіональну та секторну нерівність між мобільними сервісними бізнесами та стаціонарними промисловими виробництвами [23].

Таблиця 3

**Прямі руйнування та потреби у відновленні виробничих активів України
в умовах повномасштабної війни (за даними RDNA4)**

Сектор економіки	Ключові параметри руйнувань і наслідків для підприємництва			
	Характер руйнувань виробничих активів	Просторова концентрація втрат	Макроекономічні наслідки для підприємництва	Інституційні виклики відновлення
Промисловість	Руйнування та пошкодження виробничих потужностей, обладнання, промислових майданчиків	Східні, південні та прифронтові регіони	Скорочення обсягів виробництва, втрата експортних позицій, розрив виробничих ланцюгів	Потреба у масштабних інвестиціях, гарантіях безпеки та страхуванні ризиків
Агропромисловий комплекс	Пошкодження елеваторів, складів, переробних потужностей, сільськогосподарської техніки	Прифронтові та тимчасово окуповані території	Обмеження переробки, зростання логістичних витрат, втрати доданої вартості	Відновлення доступу до фінансування та логістичної інфраструктури
Енергетика	Руйнування електростанцій, підстанцій, мереж передачі	Загальнонаціональний характер, із концентрацією в зоні бойових дій	Перебої енергопостачання, зростання операційних витрат бізнесу	Потреба у швидких інфраструктурних проєктах і координації з донорами
Транспорт і логістика	Пошкодження портів, залізничної інфраструктури, автошляхів, логістичних хабів	Південь, схід, ключові транзитні коридори	Подовження маршрутів, зростання витрат, обмеження експорту	Інституційна координація інфраструктурних інвестицій
Міська та виробнича інфраструктура	Руйнування промислових зон, індустріальних парків, складських комплексів	Міста та агломерації поблизу лінії фронту	Втрата локальних бізнес-екосистем, зниження зайнятості	Потреба у проєктному управлінні та підготовці інвестицій
Економіка загалом	Сукупні втрати виробничого капіталу та інфраструктури	Національний масштаб з регіональною асиметрією	Фрагментоване відновлення, зростання територіальних диспропорцій	Обмежена спроможність державних і місцевих інституцій до реалізації проєктів

Джерело: Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4), February 2022 – December 2024 [19]

Порушення логістики та доступу до ресурсів. Порушення транспортної, портової та енергетичної інфраструктури істотно обмежили доступ підприємств до сировини, проміжних ресурсів і ринків збуту, що стало одним із ключових стримувальних чинників економічної активності у воєнний період. Блокування морських портів і пошкодження транспортної інфраструктури призвели до скорочення експорту товарів на 35,2 % у 2022 році, а валова додана вартість у транспортному секторі зменшилася на 40,5 %, що безпосередньо відобразилося на зростанні логістичних витрат і втраті контрактів у промисловості, аграрному секторі та експортно орієнтованих галузях [24]. Додатковим обмеженням стала нестабільність енергопостачання внаслідок масованих атак на енергетичну інфраструктуру, що зумовило перебої у виробничих процесах і зростання витрат на автономні джерела енергії. Згідно з аналітичними оцінками ОЕСД, порушення ланцюгів постачання в умовах воєнних ризиків трансформуються не лише у короткострокові логістичні затримки, а й у довгострокове зниження інвестиційної активності та продуктивності підприємств, навіть за наявності фінансової стійкості [25].

Нові ризики формування ланцюгів постачання та поведінкові реакції підприємств. Війна радикально змінила умови формування ланцюгів постачання, посиливши ри-

зики концентрації виробництва, залежності від окремих маршрутів і контрагентів, а також підвищивши значення географічної диверсифікації. За оцінками *UNCTAD*, воєнні дії в Україні спричинили масштабну реконфігурацію регіональних і глобальних ланцюгів створення вартості: блокування морських і сухопутних маршрутів, зростання вартості перевезень і обмеження пропускну спроможності призвели до різкого підвищення торговельних витрат і збоїв у постачанні критичних товарів, зокрема агропродукції, енергоносіїв і проміжних ресурсів, що змусило компанії переходити до коротших ланцюгів постачання та збільшувати страхові запаси як інструмент управління ризиками [26].

Водночас результати щомісячних опитувань підприємств України, проведених Національним банком України у 2024–2025 рр., свідчать, що в умовах збереження воєнних ризиків та високої невизначеності бізнес переорієнтовується на короткострокові адаптаційні стратегії. Зокрема, за даними опитування у вересні 2025 р., 57–62 % підприємств промисловості, будівництва, торгівлі та сфери послуг очікували відсутності змін у запасах сировини, обсягах нових замовлень і товарообороті, тоді як частка респондентів, готових до зростання інвестиційної активності, залишалася обмеженою.

Рис. 3. Оцінка втрат у розрізі регіонів України, 2024 (млрд дол.)

Джерело: Київська школа економіки [20]

Одночасно 38–47 % підприємств у ключових секторах відзначали зростання закупівельних цін, а дифузійні індекси щодо загальної чисельності працівників у промисловості та сфері послуг зберігалися нижче нейтрального рівня (47,0 та 47,1 відповідно), що відображає схильність бізнесу до стримування довгострокових зобов'язань, відкладання капітальних інвестицій і уникнення довгострокових контрактів. Така поведінка підвищує оперативну гнучкість підприємств, водночас обмежуючи потенціал структурної модернізації та масштабування підприємницької діяльності [27].

Для узагальнення відмінностей умов функціонування підприємницької діяльності на етапі активних бойових дій та у період повоєнного відновлення доцільно зіставити ключові параметри ділового середовища, регіональних умов, доступу до ресурсів і характеру інноваційних рішень (табл. 4).

Як засвідчують наведені порівняльні характеристики, трансформація підприємницької діяльності в Україні має чітко виражений фазовий характер: від домінування режиму виживання, високої невизначеності та втрати активів – до поступової стабілізації, структурної перебудови та формування нових точок зростання. Водночас перехід до етапу повоєнного відновлення не є автоматичним і супроводжується значними інституційними, фінансовими та територіальними обмеженнями, що зумовлює нерівномірність відновлювальних процесів.

Динаміка змін підприємницької діяльності в умовах війни може бути представлена як послідовність

взаємопов'язаних етапів, що відображають перехід від кризового шоку до початкового відновлення та формування передумов повоєнного розвитку (рис. 4).

Як показано на рис. 4, трансформація підприємницької діяльності в Україні відбувалася через поєднання кризових змін, адаптаційних стратегій і поступового відновлення економічної активності. Перехід між етапами визначався не лише внутрішніми рішеннями бізнесу, а й масштабами державної підтримки, доступом до ресурсів та інституційною спроможністю публічної влади реагувати на виклики воєнного часу. Саме це зумовило формування комплексу антикризових інституційних рішень на центральному рівні.

Висновок. Результати проведеного дослідження свідчать, що повномасштабна війна, розпочата у 2022 році, стала екзогенним шоком для підприємницького середовища України, спричинивши значні макроекономічні втрати, руйнування виробничих і інфраструктурних потужностей, порушення логістичних ланцюгів та загострення територіальної асиметрії економічного розвитку. Ці процеси зумовили фрагментований характер відновлення бізнес-активності, за якого відносно безпечні регіони демонструють вищу динаміку адаптації, тоді як промислові та прифронтові області залишаються обмеженими у можливостях відновлення через втрату активів, дефіцит ресурсів і підвищені ризики.

Дослідження показало, що трансформація підприємницької діяльності в умовах війни супроводжується глибокими структурними та секторними зрушеннями. Найбільш

Таблиця 4

Ключові відмінності розвитку підприємницької діяльності під час активних бойових дій і в період повоєнного відновлення

Параметри	Етап активних бойових дій	Етап повоєнного відновлення
Ділове середовище	Висока невизначеність, ризики, втрати активів	Стабілізація, структурна перебудова
Регіональні умови	Різка асиметрія: фронтир/тил	Регіональна диверсифікація та нові точки зростання
Людський капітал	Мобілізація, міграція, дефіцит кадрів	Повернення частини кадрів, переформатування ринку праці
Доступ до фінансів	Обмежене кредитування, ризик-аверсія банків	Активізація міжнародних фондів, гарантій, інвестицій
Логістика	Порушення ланцюгів постачання	Відновлення та нові альтернативні маршрути
Інновації	Інновації виживання (перехід на онлайн, генератори)	Інновації розвитку (ВДЕ, цифровізація, автоматизація)

Джерело: складено авторами на основі аналітичних матеріалів Національного банку України, Світового банку, ОЕСР та узагальнення результатів досліджень впливу воєнних ризиків на підприємницьку діяльність [26; 27]

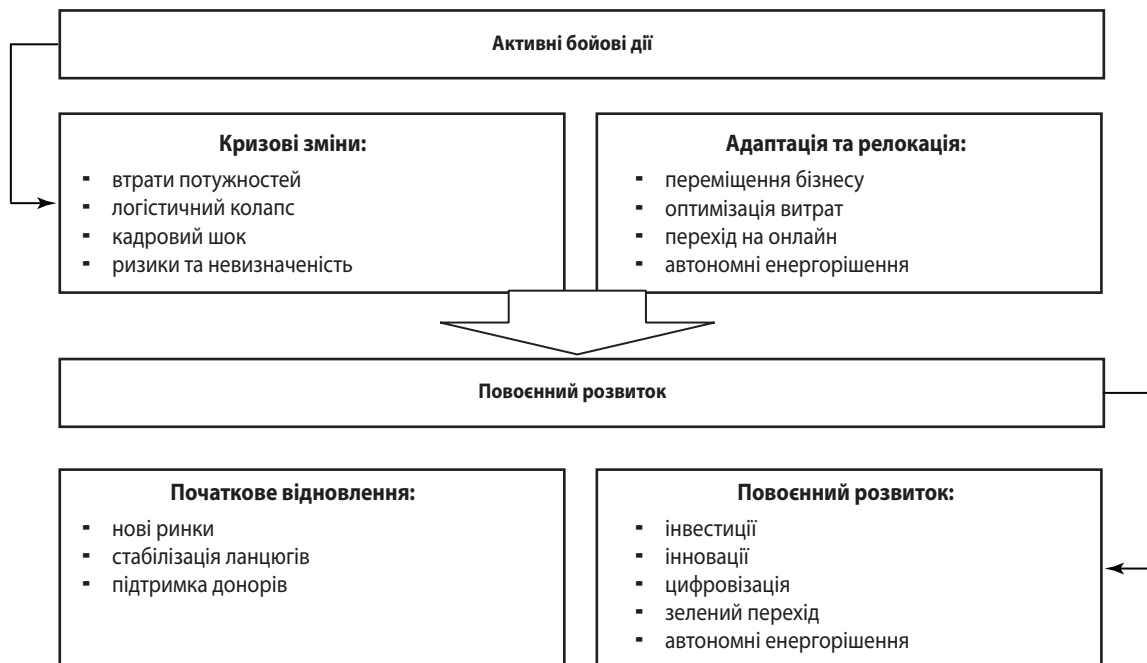

Рис. 4. Етапи трансформації підприємницької діяльності під впливом війни

Джерело: власна розробка

уразливими виявилися капіталомісткі та інфраструктурно залежні галузі, зокрема промисловість, транспорт і логістика, тоді як сфера послуг, ІТ, агропереробка та окремі сегменти малого і середнього підприємництва продемонстрували відносно вищу стійкість і здатність до адаптації. Водночас масова релокація бізнесу та вибіркового характеру доступу до переміщення підприємств поглибили регіональні й секторні диспропорції, закріпивши різні траєкторії відновлення підприємницької активності.

Аналіз підтвердив, що важливу роль у відновленні бізнес-екосистем відіграє формування нових кластерних осередків у відносно безпечних регіонах, які сприяють концентрації ресурсів, кооперації МСП та інтеграції у ев-

ропейські ланцюги доданої вартості. Водночас відсутність системної національної кластерної політики та нерівномірність регіональної підтримки обмежують масштабування позитивних ефектів кластерного розвитку. Зміни регуляторних режимів у період воєнного стану мали компенсаторний характер і сприяли короткостроковій стабілізації діяльності бізнесу, проте їхній вплив залишався асиметричним між секторами та регіонами, що не усунуло структурних обмежень для довгострокових інвестицій.

Узагальнення результатів дослідження свідчить, що відновлення підприємницького середовища України потребує системного й диференційованого підходу, який враховує територіальну асиметрію, секторні особливості та

інституційну спроможність. Подальша траєкторія економічного відновлення залежатиме від узгодженості державної політики підтримки бізнесу, розвитку інфраструктури, передбачуваності регуляторних правил і здатності інтегрувати адаптаційні стратегії підприємств у довгострокову модель структурної трансформації економіки в умовах воєнного та повоєнного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. International Monetary Fund. Regional Economic Outlook: Europe 2024. IMF, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/publications/reo/eu/issues/2024/10/24/regional-economic-outlook-europe-october-2024>
2. Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD) // Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/en/ebrd>
3. Huk K., Zeynalov A. Regional Disparities and Economic Growth in Ukraine. 2022. URL: <https://arxiv.org/abs/2211.05666>
4. Centre for Economic Strategies. Економіка під час війни: трекер економічної активності. 2024. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>
5. European Bank for Reconstruction and Development. Transition Report 2024–25: Ukraine. URL: https://www.ebrd.com/content/dam/ebrd_dx/assets/pdfs/office-of-the-chief-economist/transition-report-archive/transition-report-2024/country-assessments-2023-24/eastern-europe-and-the-caucasus/Transition-Report-2024-25-Ukraine.pdf
6. Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD) // Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/en/ebrd>
7. Фінансові інструменти підтримки бізнесу в Україні в умовах війни. Аналітичний звіт. 2024. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/11/Financial-instruments-for-business-in-Ukraine.pdf>
8. Laptiev S., Zakharov O. The Impact of State Policy on the Economic Security of Enterprises in Ukraine: Current Challenges and Strategic Responses. URL: <https://public.scnchub.com/efmr/index.php/efmr/article/download/321/250/1422>
9. Програма розвитку ООН (UNDP). UNDP study uncovers high-potential economic clusters to drive Ukraine's recovery. 2025. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/undp-study-uncovers-high-potential-economic-clusters-drive-ukraines-recovery>
10. Солодкий В. В. Розвиток ІТ-кластерів в Україні та їх значення у відбудові економіки України. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5714>
11. Ukrainian Cluster Alliance. Ukrainian Cluster Ecosystem Analysis: A Case Study Analysis of the Clustering Ecosystem in Ukraine. Interreg Europe, Accelerate GDT Project. 2025. URL: <https://www.interregeurope.eu/sites/default/files/2025-02/Ukrainian%20Cluster%20Ecosystem%20Analysis.pdf>
12. Аналітичний центр «Економічний потенціал Одеської області». Що може бути корисним бізнесу. 2025. URL: <https://cid.center/ekonomichnyj-potenczial-odeskoyi-oblasti-shho-mozhe-but-y-korysnym-biznesu/>
13. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2024. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>
14. KSE Institute. Russia Will Pay: Verified damage to Ukraine's infrastructure (2024 update). URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/damages-to-ukraine-s-infrastructure-due-to-the-war-have-risen-to-170-billion-kse-institute-estimate-as-of-november-2024/>
15. IT Ukraine Association. The IT Sector in the Third Year of War – Resilience, Adaptation, and New Opportunities. URL: <https://itukraine.org.ua/en/the-it-sector-in-the-third-year-of-war-resilience-adaptation-and-new-opportunities/>
16. UNIDO. Ukraine Rapid Industrial Diagnostic Study. February 2023. URL: <https://greendealukraine.org/assets/images/literature/01-unido-rapid-industrial-diagnostic-study-ukraine-feb-2023.pdf>
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
18. International Monetary Fund. Ukraine: Article IV Consultation and Extended Fund Facility – Staff Report. 2023. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2023/english/1ukrea2023003.pdf>
19. World Bank; Government of Ukraine; European Union; United Nations. Ukraine: Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4). 2025. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2025-02/P1801741ca39ec0d81b5371ff73a675a0a8.pdf>
20. Kyiv School of Economics. Treport On Losses As A Result Of Russia's Military Aggression Against Ukraine as of September 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-eng.pdf
21. За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств // Міністерство економіки України. 2023. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db>
22. Програма релокації підприємств // Міністерство економіки України. 2025. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>
23. Ukraine: Firms through the War. Business Pulse Survey Results // World Bank. 2023. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Ukraine.-Firms-through-the-War-Paper-Nov-2023.pdf>
24. Ukraine Plan 2024–2027 // European Commission. 2024. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>
25. Supply Chain Resilience Review // OECD. Paris : OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/oecd-supply-chain-resilience-review_9930d256/94e3a8ea-en.pdf
26. The Impact on Trade and Development of the War in Ukraine: UNCTAD Rapid Assessment // United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Geneva, 2022. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osginf2022d1_en.pdf
27. Щомісячні опитування підприємств України. Вересень 2025 року. Вип. 72 // Національний банк України. Київ : Департамент статистики та звітності, 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Business_survey_m_2025_09.pdf?v=15

REFERENCES

- Analitychnyi tsentr «Ekonomicnyi potentsial Odeskoi oblasti». (2025). Shcho mozhe buty korysnym biznesu [What can be useful for business]. <https://cid.center/ekonomichnyj-potenczial-odeskoyi-oblasti-shho-mozhe-but-y-korysnym-biznesu/>
- Centre for Economic Strategies. (2024). Ekonomika pid chas viiny: treker ekonomichnoi aktyvnosti [Economy during the war:

economic activity tracker]. <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>

European Bank for Reconstruction and Development. *Transition Report 2024–25: Ukraine*. https://www.ebrd.com/content/dam/ebd_dxp/assets/pdfs/office-of-the-chief-economist/transition-report-archive/transition-report-2024/country-assessments-2023-24/eastern-europe-and-the-caucasus/Transition-Report-2024-25-Ukraine.pdf

European Commission. (2024). *Ukraine Plan 2024–2027*. <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>

Huk K. & Zeynalov A. (2022). Regional Disparities and Economic Growth in Ukraine. <https://arxiv.org/abs/2211.05666>

International Monetary Fund (2024). *Regional Economic Outlook: Europe 2024*. IMF. <https://www.imf.org/en/publications/reo/eu/issues/2024/10/24/regional-economic-outlook-europe-october-2024>

International Monetary Fund (2023). *Ukraine: Article IV Consultation and Extended Fund Facility – Staff Report*. <https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2023/english/1ukrea2023003.pdf>

IT Ukraine Association. *The IT Sector in the Third Year of War – Resilience, Adaptation, and New Opportunities*. <https://itukraine.org.ua/en/the-it-sector-in-the-third-year-of-war-resilience-adaptation-and-new-opportunities/>

KSE Institute. *Russia Will Pay: Verified damage to Ukraine's infrastructure (2024 update)*. <https://kse.ua/about-the-school/news/damages-to-ukraine-s-infrastructure-due-to-the-war-have-risen-to-170-billion-kse-institute-estimate-as-of-november-2024/>

Kyiv School of Economics (2024). *Finansovi instrumenty pidtrymky biznesu v Ukraini v umovakh viiny. Analitichnyi zvit [Financial instruments for business support in Ukraine under war conditions. Analytical report]*. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/11/Financial-instruments-for-business-in-Ukraine.pdf>

Kyiv School of Economics (2024). *Treport On Losses As A Result Of Russia's Military Aggression Against Ukraine as of September 2024*. https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-eng.pdf

Laptiev S. & Zakharov O. *The Impact of State Policy on the Economic Security of Enterprises in Ukraine: Current Challenges and Strategic Responses*. <https://public.scnchub.com/efmr/index.php/efmr/article/download/321/250/1422>

Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (2023). *Za rik viiny v bilsh bezpechni rehiony relokovano 800 pidpriemstv [During the year of the war, 800 enterprises were relocated to safer regions]*. <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db>

Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (2025). *Prohrama relokatsii pidpriemstv [Business relocation program]*. <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>

Natsionalnyi bank Ukrainy (2025). *Shchomisiachni opytuvannia pidpriemstv Ukrainy. Veresen 2025 roku [Monthly surveys of Ukrainian enterprises. September 2025]*. *Natsionalnyi bank*

Ukrainy, 72. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Business_survey_m_2025_09.pdf?v=15

OECD (2025). *Supply Chain Resilience Review*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/oecd-supply-chain-resilience-review_9930d256/94e3a8ea-en.pdf

Prohrama rozvytku OON (UNDP). (2025). *UNDP study uncovers high-potential economic clusters to drive Ukraine's recovery*. <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/undp-study-uncovers-high-potential-economic-clusters-drive-ukraines-recovery>

Solodkyi V. V. (2023). *Rozvytok IT-klasterviv v Ukraini ta yikh znachennia u vidbudovi ekonomiky Ukrainy [Development of IT clusters in Ukraine and their importance in the reconstruction of the Ukrainian economy]*. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5714>

Ukrainian Cluster Alliance (2025). *Ukrainian Cluster Ecosystem Analysis: A Case Study Analysis of the Clustering Ecosystem in Ukraine. Interreg Europe, Accelerate GDT Project*. <https://www.interregeurope.eu/sites/default/files/2025-02/Ukrainian%20Cluster%20Ecosystem%20Analysis.pdf>

UNIDO (2023). *Ukraine Rapid Industrial Diagnostic Study*. <https://greendealukraina.org/assets/images/literature/01-unido-rapid-industrial-diagnostic-study-ukraine-feb-2023.pdf>

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2022). *The Impact on Trade and Development of the War in Ukraine: UNCTAD Rapid Assessment*. UNCTAD. https://unctad.org/system/files/official-document/oginf2022d1_en.pdf

World Bank (2023). *Ukraine: Firms through the War. Business Pulse Survey Results*. *World Bank*. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Ukraine.-Firms-through-the-War-Paper-Nov-2023.pdf>

World Bank (2024). *Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3)*. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>

World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations (2025). *Ukraine: Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4)*. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2025-02/P1801741ca39ec0d81b5371ff73a675a0a8.pdf>

Yevropeyskyi bank rekonstruktsii ta rozvytku (EBRD). *Yevropeyskyi bank rekonstruktsii ta rozvytku (EBRD) [European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)]*. *Ministerstvo finansiv Ukrainy*. <https://mof.gov.ua/en/ebrr>

zakon.rada.gov.ua (2022, March 15). *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 № 2120-IX [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the operation of norms during the period of martial law: Law of Ukraine from 15.03.2022 No. 2120-IX]*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

Стаття надійшла до редакції 17.12.2025 р.

Статтю прийнято до публікації 11.01.2026 р.

Оприлюднено 23.04.2026 р.